

Ігор ПИСЬМЕННИЙ

Національна академія державного управління
при Президентіві України

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В АСПЕКТІ СОЦІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА САМООРГАНІЗАЦІЇ

Формулюються ключові теоретичні положення, що характеризують синергетичний потенціал публічного управління в аспекті соціальної організації та самоорганізації.

Ключові слова: соціальна організація та самоорганізація, публічне управління, синергетичний потенціал, розвиток, аттрактор, закон необхідної різноманітності.

Игорь Письменный. Синергетический потенциал публичного управления в аспекте социальной организации и самоорганизации

Формулируются ключевые теоретические положения, которые характеризуют потенциал публичного управления в аспекте социальной организации и самоорганизации.

Ключевые слова: социальная организация и самоорганизация, публичное управление, синергетический потенциал, развитие, аттрактор, закон необходимого разнообразия.

Igor Pysmeny. Synergistic potential of public administration in terms of social organization and self-organization

Key theoretical positions that characterize the synergistic potential of public administration in terms of social organization and self-organization are formulated.

Key words: social organization and self-organization, public administration, synergistic potential, development, attractor, law of necessary diversity.

Синергетичний потенціал публічного управління – це наявні та приховані можливості системи публічного управління, що можуть бути задіяні та використані в процесі енерго-інформаційної взаємодії з суспільством із метою досягнення соціально значущих цілей та відповідної атрактивної цілісності шляхом гармонійного поєднання соціальної організації та самоорганізації.

Пізнання взаємовідносин між процесами цілеспрямованої організації та самоорганізації є дуже важливою проблемою для забезпечення ефективного управління, потенціал якого передусім залежить від того, яким чином здійснюється організаційний вплив владних структур на суспільство та процеси самоорганізації в ньому. Цей організаційний вплив є свідомим впливом керуючої підсистеми, який спільно з природними соціальними процесами (самоорганізацією),

що відбуваються в цій системі, становлять коеволюційний процес. Ця проблематика розглядається в роботах В. Атаманчука, В. Бакуменка, І. Дудника, А. Єршова, В. Карпичева, Н. Нижник, В. Романова, С. Серьогіна, Ю. Сурміна, І. Черленяка та ін.

Метою даної статті є формулювання ключових теоретичних положень, що характеризують синергетичний потенціал публічного управління в аспекті соціальної організації та самоорганізації.

Загальновідомо, що самоорганізація складноорганізованих систем є однією з базових характеристик синергетичної парадигми. Протилежною характеристикою самоорганізації є організація (як процес) соціальної системи. На наш погляд, для розгляду синергетичного потенціалу публічного управління та побудови об'єктивних теоретичних положень щодо цього явища зазначені протилежні характеристики слід розглядати в їх діалектичній єдності, що відповідатиме ідеї цілісності соціальних процесів та єдності закономірностей розвитку об'єктів усіх рівнів матеріальної та духовної організації. Загалом розрізняють три види процесів організації систем: організація системи зовні, самоорганізація, змішана організація.

Організація системи зовні являє собою її впорядкування за рахунок елементів, об'єктів, що не входять до даної системи, тобто це «примусова» організація. Прикладом може бути взаємодія об'єкта й суб'єкта адміністративного управління: вплив міністерства на роботу підприємства, вплив центрального органу влади на розвиток регіону, утворення нового підприємства адміністративним рішенням.

Самоорганізація – еволюційне впорядкування (самовдосконалення) системи за рахунок її власного внутрішнього потенціалу та певного поєднання факторів зовнішнього середовища. Важливою умовою самоорганізації є здатність системи до адаптації, яка в даному випадку є механізмом, що перетворює вплив зовнішнього середовища в енергію та мотив певної перебудови системи з метою підвищення її життєздатності, стійкості та ефективності функціонування. Такі процеси мають подвійний характер. З одного боку, вони цілеспрямовані, з іншого – спонтанні, важко передбачувані. Але в будь-якому випадку ці процеси реалізуються конкретною системою автономно за рахунок її внутрішнього потенціалу й виключно в інтересах цієї системи [1, с. 85 – 86]. Тобто спрямованість самоорганізаційних процесів обумовлена внутрішніми властивостями підсистем в їх індивідуальному та колективному виявленні, а також впливом з боку середовища, в якому перебуває система.

Соціальну самоорганізацію слід розрізняти на онтологічному, гносеологічному та аксіологічному рівнях. На онтологічному рівні вона виявляється у формі диференціації та інтеграції соціальних інститутів; на гносеологічному – у формі диференціації та інтеграції знань; на аксіологічному – у формі диференціації та інтеграції цінностей. Водночас

на всіх рівнях соціальна самоорганізація полягає в здатності соціальної системи підтримувати рівень своєї організації під час різкої зміни внутрішніх або зовнішніх умов [4, с. 156 – 157].

У складних ієрархічних різноякісних системах самоорганізація або зовнішня організація в чистому вигляді зустрічаються дуже рідко, зазвичай вони поєднуються й постають у вигляді змішаної самоорганізації, тобто такого впорядкування системи, де органічно сполучаються й переплітаються одночасно процеси зовнішнього впливу та внутрішньої самоорганізації [1, с. 86]. Отже, будь-яка зміна організаційної складової соціуму результує об'єктивні процеси самоорганізації та суб'єктивної управлінської діяльності, яка стимулює або навпаки гальмує трансформаційні процеси. Спрямованість управління на соціальну реальність як прояв людського існування, сферу свободи, вірогідності та випадковості визначає антропологічне тлумачення соціального управління, суб'єкт-суб'єктний характер управлінського впливу. Визнання суб'єктності (аж до індивідуалізації) об'єкта соціального управління зумовлює його величезний самоорганізаційний потенціал чи то суспільства в цілому, чи то окремого індивіда. Специфічною рисою сучасного соціального управління є єдність управління та самоуправління. З позиції самоорганізаційного бачення соціальних процесів соціальна система, що перебуває під управлінським впливом, це не просто суб'єкт управління, це партнер у діалозі, тобто в управлінській системі суб'єкт – об'єкт (суб'єкт). Мова йде не про односторонній вплив, а про взаємодію, існування зворотного зв'язку, корегування проектної діяльності управляючої системи, самоорганізаційні, відносно автономні процеси всередині системи, якою управляють.

Потреба досягнення консенсусу між системою, що управляє, та системою, якою управляють, в умовах постійно наростаючого потенціалу суб'єктності орієнтує на використання не тільки раціонально-управлінських технологій, а й соціокультурних механізмів (мораль, культура, загальнолюдські та національні цінності тощо), які сприяють формуванню закономірних зв'язків між елементами, а відповідно нових системних властивостей цілого. У цьому сенсі самоорганізація як становлення, самовиникнення складних цілісних структур не заперечує управлінський вплив ззовні, спрямований на підтримку прагнення системи до цілісності [2]. Будь-яка складна динамічна система прагне отримати максимальний ефект за рахунок своєї цілісності, прагне максимально використати можливості кооперації для досягнення ефектів [3]. Очевидно, що в процесі коеволюції вирішальну роль відіграє не боротьба за існування, а взаємодопомога, взаємосприяння та співробітництво в напрямі досягнення соціально значущих цілей. Тому еволюцію систем можна успішно прогнозувати, обирати траєкторію її розвитку та спрямовувати на неї суспільство лише

на основі таких самоорганізаційних процесів, що узгоджені між собою та взаємно адаптовані. Тобто взаємопов'язаність коеволюційних змін одночасно виконує функції збереження цілісності системи та активної участі в процесі становлення нової цілісності. Виконання цих важливих функцій залежить від потенціалу публічного управління, від його можливостей забезпечити стабільну життєдіяльність суспільства та інноваційну самоорганізацію соціуму.

Процеси, що відбуваються в сучасних умовах в процесі взаємодії публічного управління із суспільними підсистемами, пов'язані з різнобічним обміном енергією, інформацією та іншими ресурсами, що збільшуються й прискорюються. В основу закону синергії покладено принцип емерджентності складних систем: спільна дія декількох факторів завжди відрізняється від суми окремих ефектів. При цьому для будь-якої системи існує такий набір ресурсів, за якого її потенціал завжди буде або суттєво більше простої суми потенціалів ресурсів, що входять до неї (технологій, персоналу, комп'ютерів тощо), або суттєво менше [3]. Оптимальною для життєздатності та внутрішнього розвитку є тільки така відкрита система, яка нарощує як внутрішню активність, так і приплив інформації та енергії ззовні, тим самим збільшуючи свій потенціал.

Беручи до уваги те, що наявність суспільного середовища є системно-структурною фазою, яка слугує дисипативно-розподільним механізмом, лише вміле формування суспільного середовища може бути базою швидкої соціально-цивілізаційної самоорганізації. Реалізація еволюційних завдань можлива, коли елементи та складові соціального середовища для власного розвитку й самоорганізації мають здатність та можливість залучити ресурси й капітали в достатній кількості для створення локального фазового переходу в багатьох точках суспільного середовища [6, с. 13]. Таке масштабне завдання здатна здійснити лише система публічного управління, яка спроможна ефективно змінювати та підтримувати такі параметри порядку, що забезпечують умови для оптимальної взаємодії соціальної організації та самоорганізації.

Отже, самоорганізація є незамінним джерелом організаційної енергії, а остання є необхідним доповненням процесу розвитку відповідних соціальних систем. При цьому самоорганізація має певний стрижень, основу, базис, навколо якого починають згруповуватись елементи системи. Саме цей ареол тяжіння визначається як аттрактор. Зважаючи на те що управління соціальними системами нерозривно пов'язано з проблемою вибору траєкторії еволюції, пошук аттракторів є одним із головних завдань публічного управління як інтегруючої та мобілізуючої сили, що забезпечує упорядкований розвиток суспільства.

На думку В. С. Карпичева, соціальні аттрактори можуть належати до соціально-технологічних механізмів управління, що наповнюють новим технологічним змістом випереджаюче відображення дійсності. Тобто

замість погляду на явища, речі та об'єкти, якими вони є, вони описуються в термінах того, якими вони будуть [5]. На наш погляд, такий підхід відкриває шлях до швидкої реалізації синергетичного потенціалу в суспільстві, коли система публічного управління активно впливає на процеси соціальної організації та самоорганізації та цілеспрямовано допомагає ефективно використовувати наявні та приховані ресурси соціуму.

Цілеспрямована взаємодія елементів соціальної системи, що переважно забезпечується системою публічного управління, здійснюється на основі негативного та позитивного зворотного зв'язку. Негативний зв'язок протидіє тенденціям зміни вихідного параметра, а позитивний – зберігає тенденції змін того чи іншого параметра системи. За рахунок негативного зворотного зв'язку підтримується спонтанно виникаючий порядок, а завдяки позитивному зворотному зв'язку прогресивні зміни, що виникли в системі, не пригнічуються, а накопичуються та посилюються. Таким чином, самоорганізаційні процеси в соціальній системі, маючи цілеспрямований характер, відбуваються на основі постійного компромісу між негативними та позитивними зворотними зв'язками та реалізується шляхом структурних змін, посиленням нерівноважності та виходом системи на новий рівень розвитку.

За визначенням С. А. Сибирякова, мистецтво синергетичного управління полягає в тому, щоб знайти оптимальне поєднання позитивних і негативних зворотних зв'язків. Тоді соціум здатен забезпечити стабільність та творчу, інноваційну самоорганізацію. Отже, управління з позиції синергетики не повинно бути дуже жорстким, оскільки сильні управлінські впливи пригнічують творчі новації, які можуть відкрити суспільству можливості продуктивного розвитку [8], тобто посилити його потенціал. Завдяки синергетичному потенціалу публічного управління, по-перше, створюються умови та можливості для правильного ініціювання бажаних тенденцій самоорганізації та розвитку системи, а по-друге, формуються оптимальні механізми для подальшого самоформування цієї системи в напрямі якнайшвидшого досягнення визначених цілей.

Потенційні можливості управління, на наш погляд, обумовлені дією закону необхідної різноманітності. Відповідно до цього закону, сформульованого У. Ешбі, для створення системи, яка здатна вирішити проблему з певним рівнем різноманітності, необхідно, щоб управлінська система мала ще більший показник різноманітності. Тобто набір управлінських рішень має бути не менш різноманітним, ніж набір можливих станів та проблемних ситуацій у середовищі. Саме цей фундаментальний закон кібернетики – науки про управління складними динамічними системами та процесами – допомагає розібратися з багатьма випадками зростання чи зниження потенціалу відповідних систем у нелінійному світі. Адже принципи дії даного закону визначають

позитивний або негативний знак змін ентропії у відкритих самоорганізованих і організованих системах. Саме за рахунок зовнішнього впливу системи публічного управління задаються певні умови (параметри порядку), за яких у соціумі виникнуть або процеси упорядкування й нової самоорганізації, або процеси дезінтеграції та деградації. Фактично жодна програма модернізації або реформування в суспільстві не може бути реалізована без індивідуальної та колективної самоорганізації. Як правило, соціальна самоорганізація продукує суспільний розвиток, здійснюючи таким чином виклик стабільності існуючих структур соціуму, а соціальна організація, яка переважно забезпечується системою публічного управління, має ефективно відповідати на ці виклики, що можливо лише за умов узгодження та гармонізації цілей організаційних та самоорганізаційних процесів.

Узагальнюючи вищезазначене щодо процесів організації та самоорганізації в соціумі, можна сформулювати такі ключові положення, що характеризують синергетичний потенціал публічного управління:

1. Самоорганізація в суспільстві завжди доповнюється організаційним впливом суб'єктів публічного управління, у процесі чого змінюється синергетичний потенціал суспільства. При цьому суспільство за рахунок самоорганізації активно впливає на потенціал суб'єктів управління. Водночас використання та активізація потенційних ресурсів суспільства залежать від потенціалу системи публічного управління, розвиток якої визначається рівнем її самоорганізації, тобто активністю елементів системи публічного управління, від того, яким чином ці елементи, пропонуючи загальні цілі суспільного розвитку, детермінують методи їх досягнення. Отже, синергетичний потенціал публічного управління ґрунтується на процесах організації та самоорганізації як у суспільстві, так і в самій системі публічного управління.

2. Синергетичний потенціал публічного управління слід вважати наявними та латентними енергетичними ресурсами, які актуалізуються за певних умов і можуть або значно прискорювати прогрес суспільного розвитку та досить швидко виводити соціальні системи на якісно новий рівень функціонування, або гальмувати позитивну динаміку соціального розвитку та навіть сприяти поширенню кризових явищ у суспільстві. Енергія потенціалу публічного управління змінюється за рахунок можливостей виявлення та вмілого використання механізмів позитивних та негативних зворотних зв'язків між системою публічного управління та суспільством. Негативний зворотний зв'язок характеризується стабілізацією відповідних процесів у соціальній системі, поверненням її в стан рівноваги та одночасним обмеженням динаміки її розвитку. Натомість позитивний зворотний зв'язок надає динамічності системі, виводячи її з рівноваги та переводячи систему в якісно новий стан.

3. Синергетичний потенціал публічного управління зумовлює вибір атрактора з усього спектра можливих у даному середовищі варіантів

суспільного розвитку, детермінованих процесами взаємодії минулих та майбутніх рівнів взаємозв'язку між системою публічного управління та соціумом. У свою чергу, реалізація синергетичного потенціалу публічного управління також взаємообумовлена атрактором (метою еволюції системи), який визначає напрям руху суспільної енергії на основі домінуючих у соціумі цінностей та ідей. Тобто цілеспрямованість синергетичного потенціалу публічного управління створює можливості для передбачення майбутнього розвитку соціальної системи, моделювання її поведінки в нових умовах та реалізації відповідних змін в інтересах суспільства.

4. Синергетичний потенціал публічного управління обумовлений передусім дією закону необхідної різноманітності. Чим різноманітніша система публічного управління, тим стійкішою вона є до викликів зовнішнього середовища, тим краще вона може врахувати фактори детермінації еволюційних процесів із багатоваріантного майбутнього та запропонувати засоби випереджаючої адаптації соціальної системи до майбутніх змін. Тобто синергетичний потенціал публічного управління можна визначити як здатність системи публічного управління гармонійно поєднати в процесі адміністративної діяльності принципів організації та самоорганізації в нелінійному середовищі з акцентом на створення умов для формування таких самоорганізаційних структур, які самі здатні оптимально організувати свою діяльність згідно з визначеними цілями та параметрами порядку, що відповідають власним тенденціям суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. **Дудник І. М.** Вступ до загальної теорії систем / І. М. Дудник. – К. : Кондор, 2009. – 205 с.
2. **Ершов А. Н.** Самоорганизационный потенциал социального управления / А. Н. Ершов. – Режим доступа : www.lib.socio.msu.ru.
3. **Закон синергії.** – Режим доступа : www.partnerstvo.ru/lib/to/node/56.
4. **Карпичев В. С.** Организация и самоорганизация социальных систем : словарь / В. С. Карпичев. – 3-е изд. – М. : Изд-во РАГС, 2007. – 282 с.
5. **Карпичев В. С.** Социальное управление в контексте социосинергетического знания / В. С. Карпичев. – Режим доступа : spkurdyumov.narod.ru/D26Opryatnaya.htm.
6. **Нижник Н.** Синергетично-рефлексивна модель соціальної самоорганізації та управління / Н. Нижник, І. Черленяк // Вісн. НАДУ. – 2003. – № 3. – С. 5 – 14.
7. **Письменний І. В.** Суспільні атрактори як основа формування синергетичного потенціалу публічного управління / І. В. Письменний // Держ. упр. та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2010. – № 4 (7). – С. 3 – 9.
8. **Сибиряков С. А.** Анализ украинского общества в период трансформации в контексте социальной синергетики и фактора политической культуры элиты / С. А. Сибиряков. – Режим доступа : www.russian.kiev.ua/print.php?id=9000988.

Надійшла до редколегії 15.03.11